

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 3—6.

БЕОГРАД, 1962.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: ремећења језичких система и језичке норме	65—77.
2. И. Грицкат: О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику	78—89.
3. Миливој Павловић: Реакције и функције	90—93.
4. Михаило Павловић: Нека запажања о преводима у нашој дневној и недељној штампи	94—104.
5. Б. Милановић: Деклинација поименичених придева	105—123.
6. Душанка Игњатовић: Још о компаративу и компарацији	124—129.
7. Даринка Гортан-Премк: Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику	130—148.
8. М. Станић: О акценту вокатива неких именица	149—155.
9. Берислав М. Николић: Акценатски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику	156—178.
10. Драгољуб Д. Јеремић: О облицима презента глагола <i>дахтајати</i> , <i>дрхтајати</i> и сл.	179—191.
11. Језичке поуке	192—199.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

О ОБЛИЦИМА ПРЕЗЕНТА ГЛАГОЛА ДАХТАТИ, ДРХТАТИ И СЛ.

У овоме раду желео сам да скренем пажњу на ове ствари: 1) да укажем на недовољну заступљеност у нашим речницима облика *дахћем*, *дрхћим* и сл., који су у нашем савременом књижевном језику врло распрострањени; 2) да дам материјал из дела наших писаца на основу лексичке грађе Института за српскохрватски језик из којег ће се видети како стоји са облицима ових глагола у савременом српскохрватском језику; 3) да покушам лингвистички да објасним порекло и старину облика и да дам извесну допуну досадашњим тумачењима и 4) на основу свега изложенога да констатујем који се облици могу сматрати као нормативни, књижевни.

У нашим речницима стање је, што се тиче облика презенте и сл. ових глагола, овакво. Броз и Ивековић: „*dřhtati, dřščem ...*“ и: „*dřhtjeti, dřhčim*“. Затим: „*dřkati, dřkčem, vidī dřhtati*“ и: „*dřktjeti, dřkčim*“. Вук у Српском рјечнику има: „*дрхћајџи, дршћем, [дрктати] в. impf. (у Босни)... дршће од зиме; дршће као прут*“ и: „*дркћајџи, дркћем, виде дрхћајџи*“. Облике презенте *дрхћим, дрхћими* и сл. према инфинитиву *дрхћајџи* — Вук не наводи. Код Драгутина Костића у Није-него налазимо: „*дрхћајџи [боље него] дркћајџи не дрхћими, дркћими; дршћем б. н. дркћем; дршћу б. н. дркћу не дркћу и дркће; дршћући б. н. дркћући, не дркћећи, дркћући, дркћајући; дрхћао б. н. дркћао, не дркћео; дршћави б. н. дркћави, не дркћиви; дрхћаћу б. н. дркћаћу, не дркћићу*“. Ристић и Кангра: „*дрхћајџи, дршћем zittern* и: „*дркћајџи в. дрхћајџи*“. Лујо Бакотић у Речнику српскохрватског књижевног језика наводи: „*дрхћајџи-хћем (или дрхћим) impf. непрел. трести се од зиме, од страха или од грознице*“. Ј. Бенешћ у Хрватско-поль-

ском рјечнику има: „*dřhtati, dřščém ...*“ и: „*dřhtjeti-hiim ...*“. Затим: *dřkati, dřkčém*“ (са штампарском погрешком уместо *дркѡаѡи*). У Хрватско-српско-француском рјечнику Ј. Дауге - М. Деановић - Р. Мајхнер налазимо: „*dřhtati, dřščém ...*“. Корен *дркѡ-* је упућен на *дрхѡ-*. Проф. Белић у Правопису српскохрватског књижевног језика изједначаје облике *дрићем* и *дрхѡим* за презент од глагола *дрхѡаѡи*: „*дрхѡаѡи (дркѡаѡи), дрѡићем = дрхѡим*, пр. сад. *дрићући = дрхѡећи*, з. н. *дрићи = дрхѡи*, имп. *дрићах = дрхѡах*, 3. аор. *дрића, радн. дрхѡала = дрхѡала*“. Проф. Белић даље каже: „У неким речима *к* испред сугласника прелази у *х* које се напоредо са *к* и употребљава у књижевном језику. Од тих речи у *дрхѡаѡи (дрићем и дрхѡим)*“. А. Белић у Правопису српскохрватског књижевног језика од 1923. године има: *дрхѡаѡи, дрићем*, в. *дркѡаѡи* XIII, 4; XIV, 7“ и: „*дркѡаѡи = дрхѡаѡи (дрхѡеѡи); дрићем, дркѡем или дрхѡим* VI, 7“. У тачки XIII 4 каже: „Сугласник *х* пред меким *ћ* прелази у књиж. језику у *ш*: *дркѡаѡи* има и *дрхѡаѡи, дрићем* (поред *дркѡем*), *дашћем* (поред *дакѡем*), *башћем* (поред *бакѡем*). Од *Бихаћ* у 2-ом пад. једнине имамо *Бишића*“. У тачки XIV 7 каже: „Има и других упрошћавања сугласника у нашем језику, али су она појединачна. Напр. *ноћца-нојца* (у ствари, овде бисмо имали два *ц* од којих је прво умекшано), прелаз *к* у *х* у *дрхѡаѡи* и сл. (о њему в. т. VI, 7), покрајинско *сунакце-сунахце* и сл.“. У тачки VI, 7: „У неким речима *к* испред сугласника прелази у *х* које се напоредо са *к* и употребљава у књижевном језику: *дркѡаѡи* и *дрхѡаѡи (дрићем и дрхѡим)*, *дркаѡи, дркѡа* и *дрхаѡи, дрхѡа, сјакѡиѡи се* и *сјакѡиѡи се, одмакнуѡи* и *одмакнуѡи* (чак и са губљењем *х* — *одмануѡи*), *ћакнуѡи* и *ћакнуѡи* (и *ћануѡи*), *ѡукнуѡи* и *ѡухнуѡи* и сл.“. Правопис српскохрватског књижевног језика (1960): „*дрхѡаѡи, дрѡићем* (т. *хѡкѡаѡи*); императ. *дрићи*; прил. сад. *дрићући*“. Не налазимо облике *дрхѡим, дрхѡиѡи* и сл., дакле, уопште, сем код глагола *дрхѡјеѡи* који се квалификује као покрајински ијекавски. Сербскохрватско рускиј словарь И. И. Толстоја има: „*дрхѡаѡи, дрѡићем, дрхѡим, дрожаѡъ, трепетаѡъ*“ и: *дркѡаѡи, дркѡем* см. *дрхѡаѡи*“. Српскохрватско-руски речник Р. Григорјеве наводи: „*дрхѡаѡи, дрѡићем, дрхѡим* дрожаѡъ, трепетаѡъ“.

У Рјечнику Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу дају се следећа обавештења о овоме глаголу (слова ! и

h, којима се у Рјечнику означава *lj* у *nj*, дајем транскрибована *lj* и *nj*): „*drhtati*, *drščem*, impf. tremere, tresti se, osobito o čeljadetu i o ljudskom tijelu. — Акс. *kaki* је у praes. *taki* је у ger. praes. *drščuci* i у impf. *drhuh*; у осталијем је обличима онаки *kaki* је у inf. — У обличима, у којима од *t* бива *ć*, *h* се мијенја на *š*; али је то потврђено истом од прошлога вијека (нај старији су примјери у Bjelostjenčevu рјечнику: *drščem*; *drščuci*...). У старије се доба *h* није мијенјало, и тако је остало и у наше вријеме код čakavaca ... с тога што један дио народа не изговара *h*, већ од XVIII вијека код неколико писача (Divkovića, Ančića, Posilovića, Radnića) налази се *drtati*, *drćem*; али пошто су неки писали гдје-гдје *h* премда га нијесу изговарали (као Divković, Banovac, Kačić и други), што се код ових налази *h* пред *ć*, то показује само да је у некјем мјестима nestalo *h*, прије него се промијенило на *š*... Код некјих писача (нај прије у Mikaljinu рјечнику, затијем, у Makulata, Dellabelle, Banovca, J. Filipovića, Peštalića) а и гдје-гдје код народа ... гријешком је у inf. i у прошлијем временима *ć* из praes. замјенило *t*. Vrlo је ријетко i у praes. основа *drhta-* као i у inf.“. Даље РЈА даје преглед старих речника: „... у Mikaljinu: *drhtati* и *drhćati*; у Belinu: *drhtati* и *drhćati*, *drhćem*... у Bjelostjenčevu: *drščem*, *drhtati* и *drhćem*...; у Jambrešičevu: *drhćem*...; у Voltidijjinu: *drhtati* (гријешком) *drhćem*; у Stuličevu: *drhćati*, (гријешком) *drhćam* и *drhtati* и *drhtati se*...“. Корен *дркѣи-* упућен је на корен *дрхѣи-*. Презент *дрхѣиѣи* ... наводи се код инфинитива *дрхѣиѣиѣи*: „*drhtjeti*, *drhtim*, impf. *vidi drhtati*, од чега се разликује само наставком. — Као код *drhtjeti*, *k* може замјенити *h*. У наше вријеме у Crnoj Gori“.

М. С. Лалевић у Потсетнику из српскохрватског језика и правописа с правописним и језичким саветником има: „није *дрхѣиѣиѣи* него *дрхѣиѣиѣи*, *дрхѣиѣиѣи* и *дрићем*, *дрхѣиѣи!* и *дрићи!*, *дрхѣиѣиѣи* и *дрићуѣи*, *дрхѣиѣиѣи*“. Лалевић је у Политици од 25. II 1962. године написао поводом глагола *дрхѣиѣиѣи* следеће:

„У облицима глагола *дрхѣиѣиѣи* има двострукости ... па треба нагласити да од *дрхѣиѣиѣи* у садашњем времену имамо два лика: *дрхѣиѣиѣи*, *дрхѣиѣиѣи*, они *дрхѣиѣиѣи* и *дрићем*, *дрићем*, они *дрићу*. Први је облик као у глагола *ѣрчѣиѣиѣи-ѣрчѣиѣиѣи*, *крѣиѣиѣиѣи-крѣиѣиѣиѣи*, *ћуѣиѣиѣиѣи-ћуѣиѣиѣиѣи* и сл., а други је као у глагола *меѣиѣиѣиѣи-меѣиѣиѣиѣи*, *свиѣиѣиѣиѣи-свиѣиѣиѣиѣи*, *зѣиѣиѣиѣиѣи-зѣиѣиѣиѣиѣи* и сл. Додуше, нови Правопис прописује само *дрићем*,

дрићеш, они *дрићу*, *дрићи!*, *дрићимо!*, *дрићући*. Међутим, одиста је не мање распрострањен и књижеван и облик *дрхѝим*, *дрхѝи!*, *дрхѝећи*, па му не треба затварати врата. И тај је облик врло обичан у језику старијих и новијих писаца наших. Дакле: *дрхѝим* и *дрићем*, *дрхѝи!* и *дрићи!*, *дрхѝећи* и *дрићући*. Може се рећи да је у источним и јужним областима обичније (и лепше) *дрхѝим* итд., у западним *дрићем* итд. Оставимо их, дакле, напореда, па ће употреба одлучити. — Откуда та двојност, двострукоост? — У једном се правцу развија облик *дрхѝим* као у наведених глагола, у другом пак према *зайлѝи-је-м*, што даје *зайлићем*, па према њему и *шећем*, *скићем*, *дрићем* и сл., али и: *шећам*, *скићам*, *дрхѝим*... С друге стране имамо: *хѝам*, *ѝам*, *моћам* и сл. и само тако“.

Преглед речника и приручника даје нам за право да констатујемо да облици презента *дрхѝим*, *дрхѝиши* и сл. (према инфинитиву *дрхѝаѝи*) нису довољно заступљени у њима.

У речничкој грађи Института за српскохрватски језик налазимо примере, пре свега, и од основе *дркѝ-*, а затим, и од основе *дрхѝ-*.

I. Примери са облицима од основе дркѝ-

1. Облици од инфинитивне основе

Осетљивост игле видићемо, ако јој приближимо парче гвозђа, при чему почеће *дркѝаѝи* (Е. Јосимовић, Практична геометрија ... у Београду 1862, 8). Прстима је *дркѝ’о* ситно (Ј. Ј. Змај, Певанија I, у Новом Саду 1882, 467). Усне су му [Карађорђу] *дркѝале* (Л. Арсенијевић Баталака, Историја српског устанка II (1899), 940). *Дркѝао* је и зебао (Ј. М. Јовановић, Балзак, Чича Горијо, Београд, 1901, стр. 75). Сав предјел ... од њега ... *дркѝаше* (И. Стојановић, Наравоучителне басне, 22). *Дркѝало* му је срце (Каталѝић — Јеретов, Приче 1911, 18). Сирота рапкиња *дркѝала* је (Ђ. Јакшић, Дела, књ. 5, 167).

2. Облици од презентске основе.

Учини ми се да земља пода-мног *дркѝе* (Ј. Ст. Виловски, Из живота ... у Земуну 1863, 164). Требало би да у њих улазе само *дркѝући* (М. Љубибратић, Коран, Београд 1895, 4).

Дркѣући се приљубила уз њега (Ј. Панчић, Дело XII 1896, 454). Тада ћеш најлакше приметити да ли *дркѣ* на ногама (Витез, 1898, 18). *Дркѣ* као питије (Ј. К. Лазаревић, Приповетке, св. I, Београд—Загреб 1898, 176). Узе Анго перо и хартију, *Дркѣ* руке писати не може (В. С. Караџић, Пјесме IV, 217). *Дркѣ* мома (Б. Радичевић, Песме, X издање, у Н. Саду 1900, 114). Онај *дркѣ* од страха (Р. М. Домановић, Краљевић Марко по други пут међу Србима, Београд 1901, 8). Пред иконом *дркѣ* пламичак (Ј. К. Лазаревић, Приповетке, св. I, Београд—Загреб 1898, 80). Блед целату, не *дркѣ* (В. Живковић, Песме, Београд 1907, 164). *Дркѣ* кошуља на њему (Ј. Комарчић, Записник једног покојника, Београд, 1908, 177). У овоме одговору *дркѣи* ... спрдња (Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ Бранковић ... II књ., 18). Поред мене свећа *дркѣ* (Ј. Ј. Змај, Спаљена песма). Ил' можда *дркѣ* рука (Ђ. Јакшић, Дела, књ. I, стр. 167). Снаша Марија *дркѣ* (Ј. Веселиновић, Целокупна дела, I, Српски писци, Београд, стр. 82). Видех како на њој *дркѣ* кошуља (Ј. Веселиновић, Целокупна дела, I, Српски писци, Београд, стр. 214). *Дркѣ* од старости (Ј. М. Веселиновић, Сlike из сеоскога живота, св. III, Београд 1926, 152). Пред непогодом *дркѣ* к'о прут (Б. Ђопић, Изабране приповијетке, Београд 1946, стр. 69).

II. Примери са облицима од основе *дрхѣи*-.

1. Облици од инфинитивне основе

а) *дрхѣје*-. Таквих примера не налазимо у грађи.

б) *дрхѣа*-.

Почеху му ноге од страха *дрхѣи* (Ф. Главинић). Срце у њих све *дрхѣи* (П. Вулетић). Људи од великога страха *дрхѣаху* каконо један прут (А. Качић). Отијући он крстити Исусхриста *дрхѣи* вас цића почтенија његова (Коризм.). Породи се у појати, тер из мала хти *дрхѣи* (Ј. Каваџин). Она се престраши, почме на сем телу *дрхѣи* (Нар. прип.).

Примере за облике од инфинитивне основе *дрхѣа*- узео сам из речника ЈАЗУ.

2. Облици од презентске основе.

а) *дрхѣ*-.

Све *дриће* од љутине (М. Ђ. Глишић, Приповетке, књ. I, Београд 1879, 98). Он је осетио како јој рука *дриће* (Вила, I, 329). Не *дрићити* ако се не вратим (М. Беговић, Изабране пјесме, Загреб, 1925, 18). Свјетилка *дриће* на столу (А. Шеноа, Приповијести IV, 7). Даљина *дриће* (Ј. Ј. Змај, Сабрана дела, XV, Београд, 1937, 313). Пред првим *дриће* Рим (Б. Ђ. Нушић, Сабрана дела, књ. XVIII, 197).

б) Облици од презентске основе *дрхће-*.

Трепавице непрестано *дрхћу* (Е. Кумичић, Госпођа Сабина, Загреб 1883, 38). Мејра *дрхће* као шиба на води (Ј. Е. Томић, Змај од Босне, приповијест, Загреб, 72). *Дрхћем* и плачем, гушим се (Д. Васић, Црвене магле, Београд, 1922, 24).

в) Облици од презентске основе *дрхћии-*.

Дрхћии и клоца зубима (И. Ђипико, Пауци, Београд 1900, 59). Тешко је зраку, па *дрхћии* од ратног клика (Босанска вила, 1898, 194). Осети њено тело ... како дрхти у чврстом загрљају (С. Винавер, Приче које су изгубиле равнотежу, Београд, 1913, 43). Пламен воштанице *дрхћии* (И. Ђипико, Злочин, С. Књ. Гл. 25, 1910, 484). Зато сад и *дрхћиим* над ... дететом (Ж. О. Дачић, Да нам буде боље, Београд, 1914, 48). *Дрхћии* у његовим ... рукама (Д. Васић, Црвене магле, Београд 1922, 26). Пролазим пијацама ... кад све ври и *дрхћии* од живота (М. Вукасовић, Кроз живот, Београд, 1925, 3). Главу животиње ваља чврсто држати ... докле год мишићи *дрхће* (Санитетско законодавство II, 1926, 184). На мојим *дрхћиићим* грудима издахнуо је (Д. Васиљев, Изабране песме, 1932, 14). *Дрхћии* она над сваким динаром (Д. Јовановић, У мутној води, комедија, Београд, 1941, 8). *Дрхћиићим* словима почео је да пише (Нин, 15. IV 1962, 22). *Дрхћии* живот у њима (Н. Симић, Закони и огњеси, Загреб 1947, 197). Изгледало је да цела кућа *дрхћии* (Наша књижевност II, 1946, 426). *Дрхћии* земља у боју (В. Черкез, На ливадама, пјесме, Сарајево 1948, 41). Она *дрхћии*, непрекидно и злослутно *дрхћии* два дана (Нин, 21. I 1962, 5).

Готово сви речници од глагола *дахћиии* наводе презент *дашћем*, *дашћеш* итд. Вук: „*дахћиии*, *дахћем* vide *дахћиии*“ и: „*дахћиии*, *дашћем* [*дахћиии*] ...“ Правопис проф. Белића: „*дах-*

ѣти, *дѣше*, з. н. *дѣшѣ* (*дѣшѣти*)“ и: „*дѣшѣти*, *дѣше*, з. н. *дѣшѣ*“. Д. Костић у *Није-него*: „*дахѣти-дѣше* б. н. *дахѣм-дѣшѣти-дѣше* и *дахѣти*, не: *дахѣју*“. Бакотић: „*дахѣти-дѣше* ...“ Бенешић: „*дахѣти*, *дѣше* ...“ Толстој: „*дахѣти*, *дѣше* ...“ Р. Григорјева: „*дахѣти*, *дѣше* ...“. Нови правопис (1960): „*дахѣти* не *него дахѣти*“ и: „*дахѣти*, *дѣше* (т. хуктати)“.

РЈА: „*дахѣти*, *дѣше*, impf. anhelare... онај dio naroda koji ne zna za glas *h*, izgovara *datati*, ili, pretvoriv *h* u *k*, *daktati* koje vidi ... te je u naše vrijeme običnije u praes. *dašćem*, u impf. *dašći*, u ger. praes. *daščuci*, nego *dahćem*, *dahći*, *dahćuci*“ и: „*дахѣти*, *дѣше*, impf. vidi *дахѣти* s kojim ima isto značenje i postanje. -je- u infinitivu i u oblicima što od njega postaju odgovara starinskome -ě-, te bi mješte njega bilo u istočnom dijalektu -e-, a u zapadnom -i-“.

У грађи Института за српскохрватски језик налазимо, међутим, већи број примера облика презента и других облика који се граде од презентске основе *дах-*.

Једнако *дахѣ* и гледа је широким погледом (Б. Станковић, Из старог јеванђеља, Београд 1899, 22). Све се откравило и ослободило и само *дахѣ* од смеха (Б. Станковић, Стари дани, приповетке и слике, Београд, 1902, 84). Боровик *дахѣ* за нечим силним (И. Ђипико, За крухом, у Н. Саду 1904, 201). Ватра се разјарила, да све *дахѣ* (Здравље, лекарске поуке о здрављу и болести... год. I, 1906, 125). А гладна се пашчад извалила под кршеве и подзиде поред пута, исплазила језике... па *дахѣ* (Звезда, 1912, св. XVI, стр. 980). Мукло *дахѣти* мијесили су шећер и тијесто (И. Андрић, Пут Алије Ђерзелеза, II изд., Београд 1922, 37). Топлина само *дахѣ* (Б. Машић, Директор Прокић, Загреб 1926, 183). Земља *дахѣ* свежином (Р. Јанковић, Дани и године, Београд 1926, 167). Дошли су у касарну јадни, изломљени, *дахѣти* као пси (М. Јовановић, Књижевни север, 1927, 187). На бр'јегу валови *дахѣ* (В. Назор, Нове пјесме, Загреб, 1930, 52). Он [влак] стоји, *дахѣ* (Аугуст Цесарец, Тонкина једина љубав, Загреб, 1931, 33). *дахѣ* зељов под амбаром (Д. Радић, Живи наковањ, Београд, 1937, 85). Он се и без ње дигао ...

тешко *дахћући* (С. Колар, Или јесмо или нисмо, новеле, Загреб, 1933, 18). Валови *дахћу* (Д. Радић, Тако ми, планинци!, Београд 1939, 176). У то тешко *дахћући* дође (И. Ђипико, Целокупна дела, књ. IV, Српски писци, Београд, 243). Железница ... само *дахће* и фрчи (Р. Облачић, Из живота у селу и граду, Књига за децу III разреда основне школе, Београд, 141). *Дахће* и зажарено се прелијева огњиште (Н. Симић, Иза завјеса, приповијетке, Загреб 1946, 40). Пумпа је престала да *дахће* (Нин, 15. IV 1962, 22). Нека локомотива преморена *дахће* (Б. Ђосић, Покошено поље, роман, Београд 1947, 58). И црна вода надлази! ... И *дахће* (Ч. Миндеровић, Песме, Београд 1947, 103). Ти тада *дахћеш* живо (Ј. Ђонових, Горски токови, пјесме, Београд 1947, 22). Кад се човек брани, *дахће* тешко и пада на колена (И. Цанкар, Мартин Качур - На кланцу, преводилац Ђ. Радовић, Београд 1948, 243).

Налазимо, наравно, и облике са основом *дашћ-*.

Широко отвореним кљуновима нагло *дашће* (А. Ковачевић, Посљедњи Ненадић, 1913, 157). Застријеше себи прегачицама очи, па све нешто *дашћу* (Емин Цар, Нове борбе, Београд 1926, 161). Пси халашљиво лочу воду и лијежу у хлад, *дашћући* као парни stroj (А. Наметак, Добри Бошњани, цртице, Загреб 1937, 13). *Дашће* малаксало, уморним кркором и снужденим очима гледа господара (М. Божић, Неиспакани, Загреб, 1955, 11). Како игуман? - запита *дашћући* и гледајући га (С. Ђоровић, Целокупна дела (књ. VI), Српски писци, 496). *Дашће* само ... уморила се (Хрватско коло, научно-књижевни и умјетнички зборник, књ. 15, 49). Овдје ћемо починути - рече *дашћући* (С. Ђоровић, Целокупна дела (књ. 1), Српски писци, Београд, 25). А кад му се душа замори, *дашће* после као ... пиле (И. Вукићевић, Целокупна дела, књ. II, стр. 166). Ако се гдјегод и превалимо, не смета! рекла би *дашћући* као ангир (Д. Шимуновић, Посмртне новеле, Загреб, 67).

Према наведеним потврдама види се да код глагола *дрхћати* алтернирају два широко заступљена облика презента - *дрићем* и *дрхћим*, док је *дрхћем* слабије заступљено. Варијанта са -к- (*дркћати*-*дркћем*) представља, историјски узевши, старије

стање, и у њој треба видети корен *дрг-*, који потврђују и други словенски језици¹; могућно је да се понегде ова варијанта јавља и захваљујући наклањању на дијалекатске замене *x* са *k*. У сваком случају, ту варијанту већ треба сматрати архаизираним, што потврђују и наведени примери из грађе (примери са основом *дркѣи-* везани су више за II половину и крај XIX века, док се облици који у основи имају *дрхѣи-* јављају у делима писаца са почетка и из прве половине XX века).

Код глагола *дахѣаѣи* проблем је унеколико другојачији него код *дрхѣаѣи*, јер ту у презенту алтернирају облици *дахѣем* и *дахѣм*, који су широко заступљени у делима писаца, док *дахѣим* не срећемо у грађи из дела писаца.

Морало би се пре свега размотрити питање промене *-xh->-sh-*, до којег долази код оба поменута глагола. Промена несумњиво има фонетски карактер, и могло би се рећи да је широко спроведена у нашим говорима, иако је њу услед малог броја лексема које обухвата тешко пратити, па су подаци о њој у фонетским приручницима и другим радовима из те области доста оскудни; појава истог фонетског карактера широко је заступљена у ијекавским говорима у облицима глагола *хѣеѣи*, где се *хѣеѣи* развија у *хѣеѣи* и даље у *шѣеѣи* и сл. Међутим, данас промена нема аутоматски карактер, и језичко осећање не опире се обновљеним облицима типа *дахѣем*.

Последица ове промене била је знатно удаљавање презентске основе ових глагола од инфинитивне, услед чега је могла настати природна тежња да се поново успостави веза са инфинитивном основом. Истичем овај моменат обличког удаљавања као значајан моменат за стварање облика *дрхѣим*.

Обличка удаљеност основа — ма како јак покретач била — не би објаснила потпуно морфолошки развој глагола *дрхѣаѣи*,

¹ О етимологији овога глагола Рјечник ЈАЗУ даје нешто података код речи *дрхѣи* (*дрхѣи*) где каже: „*drhat* (*drhāt*)... nejasna postanja: korijen je *drh* kao i kod glagola *drhtati*, ali ga u ostalijem slovenskijem jezicima (osim slovenskoga) nema, nego mješte njega *drg* s istijem značenjem (isporedi rus. *дрогнуѣѣѣ*, *дрожѣѣѣѣ*, češ. *drhati*, polj. *drgać*, *drgnąć*, *držec*) te se ne da pomisliti da bi naše *h* postalo od praslavenskoga *g*. Kod starijega oblika nejasan je i nastavak *at*; kod mlađega se može shvatiti da je osnova *drht* ista što i kod glagola *drhtati*“.

нарочито не би објаснила правац даљег развоја, начин елиминисања те удаљености основа. Глаголи V Белићеве врсте од врло старих времена све до данас показују велику узајамност са VI врстом (*шећам, шећем* и сл.), и прелазак у VI врсту био би најближи пут да се избегне деформација основе изазвана јотовањем и његовим последицама (кад би цела појава била условљена само морфолошким разлозима). Међутим, ми немамо „*дрхѣам*“ него *дрхѣим* — а објашњење ће томе требати потражити у семантичким приликама. На утицај семантичког момента скренуо је пажњу Берислав М. Николић у својем чланку „*Букѣаѣи — букѣеѣи*“, у којем каже:

„У Правопису проф. Белића нпр. од глагола *дрхѣаѣи* презент гласи *дрхѣѣм* и *дрхѣѣим*. (Исп. и дијалекатско *шѣѣѣаѣи-шѣѣѣим* и сл. у црмничком говору код Б. Милетића у СДЗБ IX, стр. 469). Карактеристично је, дакле, да се ова појава јавља код глагола са инфинитивом на *-ѣаѣи*. Биће да је посредни утицај глагола типа *ѣѣѣѣаѣи-ѣѣѣѣим* (где је *ѣѣѣѣаѣи* од ранијега **piskēti* којем правилно одговара презент па *-им*). Вероватно су се најпре ономатопејски глаголи повели за глаголима као *ѣѣѣѣаѣи-ѣѣѣѣим*, *врѣѣѣѣаѣи-врѣѣѣѣим* и сл. (који су такође ономатопејски). Тако је добивено *букѣаѣи* : *букѣѣим* (у питању је, дакле, чисто ономатопејско значење). А затим је аналогизом дошло и *дрхѣаѣи-дрхѣѣим* и сл. Разуме се да је у различитим говорима ова појава могла захватити различите глаголе овога типа. Али је јасно да је глагол *букѣаѣи*, слично глаголу *дрхѣаѣи*, доживео промену о којој је реч на највећем делу наше језичке територије“².

Да размотримо нешто ближе те семантичке околности, тј. тип и утицај ономатопејског значења. Ономатопејски глаголи несвршеног вида имају углавном два морфолошка уобличења: V Белићева врста, у којој је нарочито изразита категорија са суфиксним *ѣѣ* (*зекѣаѣи-зекѣѣм* и сл.) — и VIII врста, где су доста бројни (у том значењу) глаголи са основном на *-ѣѣи- < *-sk'-* (*врѣѣѣаѣи, ѣѣѣѣаѣи* и сл.).

² Берислав М. Николић: „Букѣати-букѣѣти“, НЈ, књ. X, св. 7—10, 1960, стр. 273—278.

Поред семантичког момента, додира, између ових глагола створио се и извештан морфолошки „мост“ првом палатализацијом и дисимилацијом (*-скѣи* > *-ичѣи* > *-ичаи* > *-ишѣи*) — тј. подударане у облицима инфинитивне основе не само у суфиксу *-аи* него и у сугласнику који му претходи (*ш*), па и у томе што се сугласник јавља у сугласничкој групи, тј. у томе што томе *ш* непосредно претходи други сугласник. Отуда у неким говорима масовно прелажење глагола на *-киаи*, *-ишаи* и сл. у VIII врсту. За источну Херцеговину Д. Вушовић наводи *дѣхѣи*: *дѣхѣи-дѣхѣм*, *бѣхѣи*: *бѣхѣи-бѣхѣм*, *дѣхѣи*: *дѣхѣи-дѣхѣм*, *бѣхѣи*: *бѣхѣи-бѣхѣм*. За Црмнички говор Б. Милетић каже: „Неки глаголи (првенствено са *-ки-*, *-хи-* и *-иш-* у основи) имају обично у презенту наставак *им*: *бѣхѣмо се... бѣхѣи ... дѣхѣи ... дѣхѣмо ... дѣхѣи ... кликѣи ... ша[и]и ... шѣи ...*“.

У овом обиму ово остаје дијалекатска појава; али примери *дѣхѣи*, затим *бѣхѣи* на који је скренуо пажњу Б. М. Николић (а има их и још тако да већ чине читаву мању категорију: *чѣи*, *шѣи*) — далеко су прешли ове дијалекатске оквири и стабилизовали се у књижевном језику као обличка међукаатегорија или поткаатегорија. Примери ове међукаатегорије као да се могу регрутовати из обе врсте; уосталом ономаатопејски глаголи су стално жива, динамична, облички лабилна категорија, која се стално обнавља — тако да је често тешко установити праоблик и тешко разликовати континуирани развојни пут једног старијег облика од наново мотивисаних формација, у великој мери независних од раније засведочених облика.

Овде треба обратити пажњу и на једну разлику у природи ономаатопејског значења код глагола V врсте — с једне стране — и код глагола VIII врсте с друге стране. Изгледа да је карактеристика ономаатопејских глагола VIII врсте стални ток глаголске радње, њена континуираност, неискиданост, равномерност (уп. *шѣи*, *ишѣи*, *вѣи*, *шѣи*, *ишѣи*, *ишѣи* и сл.). Напротив, рекло би се да је карактеристика ономаатопејских глагола на *-шаи* V врсте учесталост радње, њена испрекиданост, неравномерност, понекад и деминутивна нијанса (уп. *зѣи*, *кликѣи*, *сѣи* и сл.), могућност растављања радње на елементе (чиме је омогућено видско алтернирање тре-

вештачко је и исфорсирано. Треба, напротив, признати однос *дрхѣиши-дрхѣиши* (поред *дрићем*) иако се он коси са некадашњим односима глаголских основа, тим пре што тип *дрхѣиши* није никако ограничен на ијекавску територију (како би излазило из третирања у РЈА и у правописном речнику) и што се овакав однос не јавља само код глагола *дрхѣиши*.

г) Облик *дрићем* изгледа да није довољно заступљен да би му се признала равноправност у књижевном језику. Варијанта са *к* у основи (*дркѣиши*) застарела је за данашње наше књижевно језичко осећање.

Април 1962.

Драгољуб Д. Јермић